

LA MÀ DE L'ARTISTA PRODUUEIX BRUIXES

Josep Carreras

El fenomen de la bruixeria ha generat un bon nombre d'imatges. La representació gràfica d'aquesta pràctica presenta diverses variants al llarg de la història i s'amotlla sempre a la mentalitat imperant. L'artista en destacarà aspectes diferents segons la seva ideologia i època.

Hom pot constatar que algunes d'aquestes representacions gràfiques sobresurten pel seu aspecte gairebé informatiu, acontentant-se amb mostrar pràctiques i efectes de la bruixeria, sense un especial apassionament. D'altres posen més èmfasi en el vessant grotesc i anecdòtic; el món màgic és un camp obert a la imaginació més desbordant, i no és estrany que això succeï moltes vegades.

Molt més interessant és quan la imatge de la bruixa s'utilitza com a pretext per criticar tots els mals derivats de la ignorància i la superstició. En la figura de la bruixa hi conflueixen llavors totes les pors que circulen al marge de la raó i que lliguen i dominen la consciència humana.

Encara que el nombre de representacions gràfiques d'escenes de bruixeria és considerable, segueix conformant un grup petit si el comparem amb les imatges existents d'altres temes, més normals dins de la Història de l'Art. Tampoc és gaire extens el repertori iconogràfic, tot i que val a dir que és suficient per al que cal representar.

Destaca el famosíssim sàbat, escena culminant d'exaltació diabòlica, on un gran nombre de pràctiques màgiques hi tenen cabuda: bruixes volant, el sempre repugnant bes negre, canibalisme, dances frenètiques, preparació de beuratges...

Menys freqüents seran les imatges amb referència directa als mals provocats per les bruixes, sempre diferents i sempre catastròfics. Incendis, inundacions i terribles tempestes marítimes provocades

Un tempestari, fent tronar i ploure, enfonsa un vaixell. Xilografia extreta de *la Història de Gentibus Septentrionalibus*, Roma 1555.

ARXIU A.R.B.

El Sàbat. D'un manuscrit de final s. XIV, Ms. 11209
Bibliothèque Royale, Brusel·les.
ARXIU A.R.B.

pels abominables tempestaris (Fig. 1), de trista memòria, conformaran un vertader retaule de l'horror.

En la il·luminació d'un manuscrit del segle XIV, hi veiem representat un sàbat, (Fig. 2) on un grup d'al·lucinatges personatges adoren un boc mitjançant el ritu del bes negre, i altres travessen el cel muntats en unes estranyes, però, pel que sembla, comodíssimes bèsties. Els integrants de la miniatura són homes i dones. Solem parlar sempre de bruixes, quan és evident, en aquesta i d'altres representacions, la presència masculina.

Es coneixen altres imatges en llibres coetanis, les quals difereixen poc d'aquesta. Sempre es situa l'escena lluny de la ciutat, a la muntanya; el boc té una inquietant expressió humana i els participants en la cerimònia queden força lluny de la idea que nosaltres tenim de les bruixes.

De tota manera, aquests llibres arriben a molts pocs lectors, degut a la seva condició manuscrita i les dificultats evidents que suposa ferne còpies.

A partir de la invenció de la impremta de tipus mòbils vers el 1445, els llibres poden arribar a un públic més ampli. Aquesta tècnica es pot combinar amb la de les imatges impreses, allò que anomenem gravat. La seva invenció, lleugerament anterior a la de la impremta de caràcters mòbils, permet la creació d'una imatge exactament reproduïble que ampliarà la quantitat i qualitat de la informació que aporta la lletra impresa del llibre. Així doncs, la difusió d'imatges

Diable raptant una bruixa. *Història de Gentibus Septentrionalibus*, Roma 1555. ARXIU A.R.B.

La profanació de la creu. *Compendium Maleficarum*, Milà 1626. ARXIU A.R.B.

Substitució dels Evangelis pel llibre negre. *Compendium Maleficarum*, Milà 1626. ARXIU A.R.B.

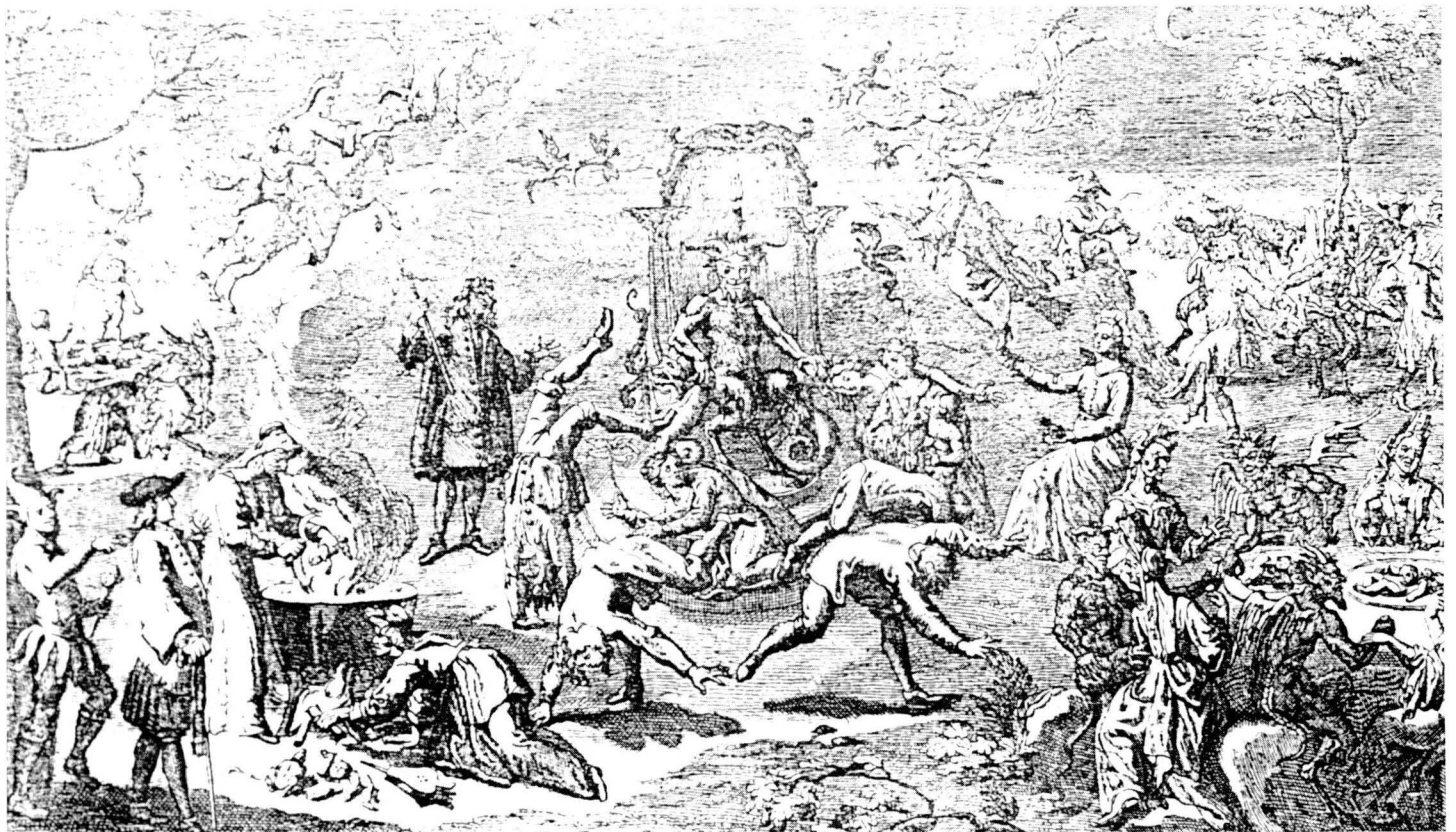

Bruixa en ple vol
*Compendium
 Maleficarum*, Milà
 1626.
 ARXIU A.R.B.

«Subir y bajar», de Fco. de
 Goya y Lucientes. Capricho
 núm. 56, Madrid 1799
*Manuscrit de la Biblioteca
 Nacional: El Príncipe de la
 Paz levantado por la luxuria,
 y con la cabeza llena de
 humo, vibra rayos contra los
 buenos ministros. Caen estos
 y rueda la bola; que es la
 historia de los favoritos.*
 ARXIU A.R.B.

Un sàbat força refinat.
*Histoire des imaginations
 de Monsieur Oufle*, 1710
 ARXIU A.R.B.

Suposada bruixa sofrint les proves de la terra i l'aigua. Observi's a segon terme els mals causats per aquesta.

Witches apreheaded, examined, and executed...

Londres 1613.
ARXIU A.R.B.

L'incube, 1781
Detroit Institut of Arts de
Heinrich Füßli (o Fuseli).
ARXIU A.R.B.

sobre temes vinculats a la bruixeria es fa més gran coincidint amb les èpoques en què es combat més cruament el fenòmen. El camí, doncs, ja és obert. Gràcies a les constants millores de les tècniques d'impressió, diversos tractats de demonologia aniran il·lustrats amb algun tipus de gravat. Llibres com la *Historia de gentibus septentrionalibus*, d'Olaüs Magnus, Roma 1555 (Fig. 3); *Ritter vom Turn* (Augsburg 1498); *De Lamiis et Pithonicis mulieribus dialogus* d'Ulrich Molitor, (1489), amb tí-

tols gairebé propis de la imaginació delirant d'H. P. Lovecraft, contenen un bon nombre d'il·lustracions fetes pel procediment del gravat sobre fusta. D'execució una mica tosca, s'hi observa un gran contrast entre blancs i negres, amb poques ombres, la qual cosa els dota d'una gran força i d'una qualitat gairebé expressionista.

Del 1626, i editat a Milà, destaca per la varietat de les seves xilografies el *Compendium Maleficarum*, de Francesco

Guazzo (o Guaccius) enriquit amb unes interessants escenes relatives a les cerimònies del sàbat.

Les imatges mostren de forma ordenada la successió d'operacions per les quals passa el neòfit abans d'esdevenir bruixa o bruixot.

Les imatges, grotesques en la seva majoria, presenten diverses activitats del dimoni i els seus adeptes, d'ambdós sexes. El diable apareix en totes les escenes com un ésser que, per la seva forma corporal, s'adiu bastant a la descripció que en dona Pierre de Lancre (1): «Els ulls rodons, grans, molt oberts, flamejants i amenaçants, la barba d'una cabra (...) el cos d'un home i d'un boc, els dits de les mans i dels peus d'una persona ordinària, però tots iguals, els de les mans esmolats com les urpes d'un ocell de presa, els dels peus palmejats com els d'una oca».

Com s'ha dit, les il·lustracions del *Compendium Maleficarum* són d'un gran interès, ja que presenten escenes fragmentades del sàbat. Entre les més importants, es pot esmentar: la profanació de la creu (Fig. 4); la substitució dels Evangelis pel llibre Negre (Fig. 5); la bruixa, travessant l'espai celest i desencadenant els elements (Fig. 6).

No tots els gravats, però, il·lustren les pràctiques de les bruixes com succeix al *Compendium Maleficarum*. En un llibre d'Edward Marchant, imprès a Londres al 1613, titulat *Witches Apprehended, Examined and Executed, for notable villanies by them committed both by Land and Water*, un dels gravats fa referència als mètodes amb què el Tribunal decidia si una dona era o no bruixa. En aquesta imatge la dona és sotmesa a la prova de la terra i de l'aigua. (Fig. 7)

Ja a l'entrada del segle XVIII, l'any 1710, en un aiguafort que il·lustra la *Histoire des imaginations de Monsieur Oufle*, de l'Abat Bordelon, el tema de les bruixes ja no és el mateix d'abans (Fig. 8). Hi ha evidents diferències formals i es nota que la mentalitat ha variat de manera substancial. L'ambient és ja més anecdòtic, i les pràctiques màgiques es desenvolupen harmoniosament sota la lluna minvant, presidides per un dimoni somrient i patriarcal. En veure la taula de la dreta, tan ben parada, ningú diria que hi té lloc un execrable convit, on uns dimonis, cavallers «avant la lettre», comparteixen educadament un nadó amb unes elegants bruixes. Si no fem cas als quatre esforçats gimnastes de primer terme, gairebé po-

Aquelarre Museo del Prado «Quinta del sordo», 1820-22

ARXIU A.R.B.

La recerca de la marca de les bruixes, de Clovis Trouille, 1961 Col·lecció particular.

ARXIU A.R.B.

dríem dir que ens trobem davant d'una escena que té lloc al Parnàs i no en un terrible sàbat.

Amb l'arribada de la Il·lustració l'obsessió per la bruixeria s'acaba. La figura de la bruixa s'utilitza per explicar altres problemes. L'artista és un home compromès amb el seu temps i es serveix del seu art per posar de relleu certs aspectes desagradables de la societat.

Dimonis i bruixes són el pretext per carregar contra la ignorància i la superstició. Aquest és el cas de Francisco de Goya, el qual dirigirà violents atacs a la política de l'Església i als governants utilitzant els temes abans esmentats. A la seva sèrie

d'aiguaforts, anomenada els «caprichos», gairebé no li fa falta presentació; el mateix es pot dir dels seus quadres, on estrafent cossos i cares presenta uns sàbats amb uns éssers esperpèntics i deformes.

Clars exemples de tot això en són el «Capricho» núm. 56, titulat «Subir i baixar», amb un evident contingut polític i el quadre «Aquelarre», en què un grup de persones palesen un terror irracional davant d'un dimoni de barraca de fira. (Figs. 9 i 10).

També el pintor Heinrich Füssli (Zuric 1714-Putney Hill 1825) utilitza motius amb éssers sobrenaturals, però amb una intenció ben diferent a la de Goya. Füssli

introdueix ens diabòlics dins de la vida quotidiana. El somni és per aquest artista un moment d'indefensió, moment que aprofiten els éssers de l'obscuritat per a manifestar-se.

Füssli representa en diversos quadres el motiu de l'íncube, paorós diable nan de sexe masculí que té comerç carnal amb les dones durant el seu son (Fig. 11). Sol aparèixer acompanyat d'una euga fantasmal, la «Night-mare» (joc de paraules en anglès que vol dir euga de la nit i malson a l'hora). Per aquest pintor el món sobrenatural i el dels somnis són sempre en estret contacte.

Fent un salt en el temps, la bruixa s'anecdotitza i es banalitza totalment, som al segle XX. La por a la bruixa queda ja molt lluny i la seva representació s'infantilitza o s'erotitza. Apareix en els contes d'infants com una vella lletja i amb berrugues i en els contes d'adults com una mossa seductora capaç de fer anar de corcoll a qualsevol.

La recerca de la marca de la bruixa, pintada per Clovis Trouille el 1961, és una bona prova del que s'acaba de dir. L'anècdota del quadre la aporta André Breton, al qual es pot reconèixer lupa en mà, buscant l'«Stigma Diabolicum» amb continguda passió. Ni l'estàtua de la dreta no es perd cap detall (Fig. 12)

I aquí finalitza el vol per la història gràfica de la bruixa. De l'horror a l'humor. ABRACADABRA ⚡

NOTES:

- 1.- LANCRE, Pierre de: *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et de démons*. 1612